

Stichtse Landbrief

Korte omschrijving werkvorm

De werkvorm gaat over de Stichtse Landbrief. Dat is een belangrijk document uit de geschiedenis van de provincie Utrecht.

In deze werkvorm wordt eerst de staatsinrichting van Utrecht in 1375 gevisualiseerd. Wie waren er vertegenwoordigd in de Staten van Utrecht? Hadden inwoners al stemrecht? En hoe belangrijk was de bisschop? De historische situatie wordt vergeleken met de hedendaagse staatsinrichting van de huidige provincie Utrecht. Dit doe je aan de hand van twee krachtenvelden in een PowerPoint.

Daarna bespreek je met je leerlingen/studenten aan de hand van onder meer beelden en citaten in de PowerPoint hoe de Stichtse Landbrief de machtsverhoudingen in Utrecht veranderde. En hoe dit een basis legde voor een meer democratische bestuursvorm.

Leerdoel

- Leerlingen/studenten weten hoe de staatsinrichting van de huidige provincie Utrecht (democratisch) in elkaar zit.
- Leerlingen/studenten weten hoe in grote lijnen wat de staatsinrichting van Utrecht was in de periode voor en na de Stichtse Landbrief.
- Leerlingen/studenten begrijpen dat de staatsinrichting niet altijd zo democratisch is geweest als nu en dat hier veel ontwikkelingen aan vooraf zijn gegaan.
- Verdieping voor vwo: leerlingen kunnen de moderne concepten sociaal contract, constitutionele rechten, checks and balances, burgerlijke ongehoorzaamheid, democratische legitimiteit toepassen op de Stichtse Landbrief.

Duur

Ongeveer 20 à 25 minuten.

Daarnaast duurt de verdiepingsopdracht (voor het vwo) ongeveer 20 à 25 minuten.

Benodigd materiaal

- PowerPoint

Stap voor stap

1. Geef aan dat deze les gaat over de Stichtse Landbrief. Dat is een belangrijk document uit de geschiedenis van de provincie Utrecht. Vraag of iemand er al weleens van gehoord heeft.

Vertel dat het een oud document is, maar een hoop teweeg heeft gebracht, ook voor nu.

2. Vul eerst gezamenlijk het eenvoudige interactieve krachtenveld van de provincie Utrecht anno nu in.
3. Geef aan dat jullie nu kijken naar de periode van de Stichtse Landbrief.
4. Open het krachtenveld van Utrecht in 1375.
NB: in de PowerPoint voor het vwo staan geen begrippen in beeld om uit te kiezen. In de PowerPoint voor de overige onderwijsniveaus wel.
5. Vraag als eerste wat er niet klopt aan dit krachtenveld.
 - Antwoord: mensen mochten nog niet stemmen zoals nu. Dus de woorden 'kiezers' en 'kiezen' en de afbeelding van iemand die stemt mogen weg. Klik hiervoor verder in de PowerPoint.
6. Geef aan dat er ook nog geen Provinciale Staten waren in die tijd, maar wel iets soortgelijks. Vraag of iemand weet hoe dit heette.
 - Antwoord: 'Staten van Utrecht'.
7. Geef aan dat er nog iets gewijzigd moet worden in het krachtenveld. Namelijk de woorden waar een blauwe pen overheen staat. Er waren namelijk geen gedeputeerden en Commissaris van de Koning die een dagelijks bestuur vormden. De gebeeldhouwde persoon op de afbeelding besloot indertijd heel veel gewoon in z'n eentje. Vraag welke functie de leerlingen/studenten denken dat deze persoon had.
 - Antwoord: Bisschop. Om precies te zijn was het toen Bisschop Arnold II van Horne.
8. Geef aan dat nu alleen nog de vraag resteert wie er in de Staten van Utrecht zaten. Het waren immers geen gekozen volksvertegenwoordigers, weten we al. Laat de leerlingen/studenten hierover nadenken door goed naar de afbeeldingen te kijken. De afbeeldingen zijn door AI gegenereerde beelden en dus geen echte foto's of historische afbeeldingen.
 - Antwoord: Geestelijkheid, ridderschap (edelen) en steden

Extra informatie:

- Geestelijkheid: Dit omvatte de vijf kapittels in de stad Utrecht: Dom, Oud-Munster, Sint-Marie, Sint-Jan en Sint-Pieter. (Een kapittel is een kerkelijk bestuurscollege)
 - Ridderschap: Dit waren de edelen, die het platteland vertegenwoordigden.
 - Steden: Naast de stad Utrecht, die de meeste invloed had, waren ook Amersfoort en Rhenen vertegenwoordigd. Namens elke stad was er doorgaans één vertegenwoordiger. Deze was niet democratisch gekozen.
9. Vertel dat dit misschien best mooi klinkt, maar dat veel mensen dus ook níet vertegenwoordigd werden in de Staten van Utrecht en dat, zeker vóór de Stichtse Landbrief, heel veel macht in de handen van de bisschop lag. Het was dus ook niet zo dat de Staten van Utrecht mochten besluiten over alle voorstellen van de bisschop, zoals nu wel het geval is met de volksvertegenwoordiging die de besluiten mag nemen over de voorstellen van de bestuurders van de provincie.
Illustreer dit met de animatie in de PowerPoint door verder te klikken, waardoor de foto van de Bisschop groter wordt.
 10. Ga door naar de volgende dia met de foto van de Stichtse Landbrief. Vraag wat de leerlingen/studenten denken dat de zwarte en rode dotten zijn.

- Antwoord: zegels van de betrokken partijen. Klik door in de dia om het antwoord te laten zien. De mensen uit de verschillende standen die in de Staten van Utrecht zaten hebben hun zegel eraan vastgemaakt.
11. Vertel dat er in deze tijd geen zegels meer worden bevestigd aan documenten en wetten. Vraag de leerlingen wat we in plaats daarvan doen.
- Antwoord: handtekening zetten, al dan niet digitaal!
12. Ga door naar de volgende dia. Leg aan de hand van de bullets op de volgende dia uit wat er in dat belangrijke document staat:
- De bisschop moet zich houden aan het landrecht van het Sticht.
 - De bisschop mocht voortaan niet zomaar de belasting verhogen. Alléén met toestemming van de Staten van Utrecht.
 - Niet zonder toestemming van de Staten een oorlog beginnen.
 - Ook de gilden kregen inspraak in het bestuur, dus meer zeggenschap voor ‘gewone’ burgers. (Een ‘gilde’ was een beroepsvereniging.)
 - Bij het vervullen van functies geen vreemdelingen benoemen, maar alleen mensen uit Utrecht.
13. Vraag of de leerlingen/studenten een reden kunnen bedenken waarom de bisschop er akkoord mee ging om een deel van zijn macht in te leveren. Dat doen mensen met onbeperkte macht bijna nooit zomaar vrijwillig, toen niet en nu niet!
- Antwoord: Geldnood. Onder andere door verschillende oorlogen. De schuld bedroeg ongeveer 70.000 gulden. De financiën moesten op orde worden gebracht, maar de adel en de burgers wilden pas medewerking verlenen als Van Horne machtsconcessies deed.¹
14. Vertel dat er nog een heel belangrijk iets was opgeschreven in de Stichtse Landbrief. Laat de leerlingen/studenten het citaat op de dia rustig lezen. Vraag wat het citaat² uit de (hertaling) van de Stichtse Landbrief betekent.
- Antwoord: De Staten kwamen overeen dat ze deze afspraken zouden gaan handhaven. Als de bisschop de afspraken zou schenden, zouden zij hem niet langer gehoorzaam hoeven te zijn, en mocht hij geen recht meer spreken en ook geen dienstplicht meer laten gelden.
15. Vraag waarom de leerlingen/studenten denken dat de Stichtse landbrief ook wel ‘de grondwet van Utrecht’ werd genoemd.
- Antwoord: de afspraken waren ook bindend voor iedere nieuwe Utrechtse bisschop.
16. Bespreek met de leerlingen of ze het goed vinden dat er in de provincie Utrecht dit jaar aandacht is voor ‘650 jaar Stichtse Landbrief’. Waarom wel? Waarom niet?

¹ [Stichtse Landbrief \(1375\) | Historiek](#)

² Citaat: “In het geval dat wij, bisschop Arnoud, of onze opvolgers een van de genoemde punten niet zouden nakomen, erkennen wij dat niemand verplicht is voor ons of onze ambtenaren te recht te staan, noch hulp of gehoorzaamheid verschuldigd is, totdat wij de genoemde artikelen volledig nagekomen zijn.” Bron: [Tekst en hertaling Stichtse Landbrief - Canon van Nederland](#)

Verdiepingsopdracht vwo

17. Toon de verdiepingsopdracht op de dia en geef wat extra uitleg. Ze mogen de begrippen opzoeken in hun boek.

Geef aan dat leerlingen hiervoor in groepjes van 3 of 4 leerlingen mogen werken en hoeveel tijd ze krijgen (circa 15 minuten).

Opdracht:

1. Wat betekenen onderstaande concepten?
2. Hoe kun je onderstaande moderne concepten toepassen op de Stichtse Landbrief?
 - A. Sociaal contract
 - B. Constitutionele rechten
 - C. Checks & balances
 - D. Burgerlijke ongehoorzaamheid
 - E. Democratische legitimiteit

Mogelijke antwoorden:

A. Sociaal contract:

1. Dit is een filosofisch concept waarbij burgers en hun leiders een denkbeeldige overeenkomst sluiten over rechten en plichten. Burgers dragen een deel van hun individuele vrijheid over aan een centrale autoriteit (de overheid) in ruil voor orde en veiligheid. Als de leiders deze afspraken schenden, verliezen ze hun legitimiteit.
2. De Staten van Utrecht, en daarmee indirect ook de burgers, maakten afspraken met de bisschop over hun rechten en plichten.

B. Constitutionele rechten:

1. Constitutionele rechten zijn fundamentele rechten die in de grondwet zijn vastgelegd.
2. De afspraken in de Stichtse Landbrief kunnen worden gezien als vroege vormen van constitutionele rechten, waarbij de macht van de heerser wordt beperkt door een set regels en wetten. Oftewel, de Landbrief fungeerde als een vroege vorm van een grondwet. De afspraken waren ook bindend voor iedere nieuwe Utrechtse bisschop.

C. Checks and balances:

1. Dit principe houdt in dat verschillende takken van de overheid elkaar controleren om machtsmisbruik te voorkomen.
2. In de context van de Stichtse Landbrief betekende dit dat de Staten van Utrecht de macht van de bisschop konden beperken.

D. Burgerlijke ongehoorzaamheid:

1. Dit is het recht van burgers om zich te verzetten tegen wetten of bevelen van de overheid die zij als onrechtvaardig beschouwen.
Een andere uitleg is: 'Bewust, maar wel geweldloos, tegen de wet in gaan om een politiek doel te bereiken.'

2. In de Stichtse Landbrief werd vastgelegd dat de onderdanen de bisschop niet langer hoefden te gehoorzamen als hij de afspraken schond.

E. Democratische legitimiteit:

1. De mate waarin de macht en beslissingen van een overheid als rechtmatig en gerechtvaardigd worden beschouwd door de bevolking.
2. De Stichtse Landbrief gaf de steden, de geestelijkheid en de edelen een vorm van inspraak en controle over de bisschop, wat de legitimiteit van het bestuur versterkte.
NB: de democratische legitimiteit was wel nog steeds veel lager dan nu. Er waren geen verkiezingen, er was minder transparantie (openheid van het bestuur en de besluitvorming) dan nu, etc.